

ŠIUOLAIKINĖ MOKYKLA IR ASMENYBĖS UGDYMAS

Veikimo aktyvumo įgymiai ir jų ugdymas

Leonas Jovaiša

Vilniaus universitetas

Laikantis prielaidos, kad žmogus gimsta atsinešdamas savo didybės ar menkystės pradus – įgymius, kad juose glūdi užuomazgos veikimo galių, kurios leidžia arba trukdo jam kurti ir valdyti pasaulį, straipsnyje bandoma analizuoti veikimo įgymio ypatumus ir struktūrą, tirti galimybes, kurios padėtų tėvams, visokio rango ir specialybių pedagogams pastebėti tuos įgymius, juos plėtoti.

Veikimo įgymių esmės ir struktūros pažinimo aktualumas

Ugdymo mokslui aktualu tirti veikimo įgymius, jų struktūrą, atitinkamus ugdymo modelius, nes nėra veikimo įgymių ugdymo tyrimų. Pedagogikos moksluose paprastai pasitenkinama psichologų teikiamomis amžiaus tarpsnių charakteristikomis. Nepakanka jas žinoti, kad būtų galima veiksmingai ugdyti įgimtas galias – žmogaus raiškos sąlygą.

Veikimas čia suprantamas kaip tikslingasis siekimas ką nors padaryti. Jis taip pat yra kiekvienas tikslingos ir struktūruotos, darbinės, dargi profesinės veiklos pamatas. Veikimas kartu yra žmogaus santykių su aplinka ir savimi integruotas elementas. Tad kyla nauji veikimo ugdymo uždaviniai. Panaudojama ugdymo veiksmų įvairovė (Vanda Aramavičiūtė, 1998).

Immanuelis Kantas savo pedagogikos paskaitose kaip tik kėlė uždavinį ugdyti prigimties galias, plėtoti glūdinčias įgymiuose fizinių ir dvasinių

sinių galių užuomazgas, tačiau nesiėmė jų detalizuoti. Šiame straipsnyje bandoma apžvelgti įgymių erdvę kaip galimą sąryšingą visumą, spręsti kai kuriuos pagrindinių veikimo įgymių ugdymo uždavinius. Į prigimtį čia žiūrima kaip į įgymių visumą, asmenybės pamatą, o į įgymį – kaip į individo tam tikrų veikimo ir saviraiškos galių ugdymo objektą. Šių veikimo galių plėtotė didina individo visokeriopos veiklos pasaulyje talentingumą, gerina jo santykius su aplinka, pačiu savimi.

Kokios yra pagrindinės įgymių galios? Jos yra fizinės, psichinės, dvasinės. Daugelis autorių mano, kad žmogaus prigimtis yra tik biologinė. Ugdymo uždavinys esąs biologinės prigimties plėtotė, nes teigiama, kad biologinė prigimtis iš esmės yra psichinė ir dvasinė, tad psichinė ir dvasinė veikla esanti biologinė. Vadinasi, dvasinė veikla yra materiali. Tai – siaura pažiūra. Jei būtų taip, tai dvasine veikla turėtų pasižymėti visi gyvūnai. Apie jų dvasinį gyvenimą nieko nežinome. Net aukštesnieji gyvuliai neturi dvasios

reiškinių. Dvasia – esmingas tiktai žmogaus prigimties požymis. Tad žmogaus prigimtis nėra vien biologinė. Kitaip nei gyvūnai, žmogus veikia kaip vientisas fizinių, psichinių ir dvasinių įgymių individas. Vadinasi, jo prigimtis yra trejopa: fizinė (biologinė), psichinė ir dvasinė. Šios trys savybės susijusios: viena be kitos negali reikštis, neturi galios, bet jos yra autonominės. Biologinius įgymius vadiname žemesniaisiais, jų pagrindu ugdomi specifiskai žmogiški psichiniai įgymiai. Tai – aukštesnieji įgymiai. Įgimtos būna ir dvasinės užuomazgos. Pavyz̄ žiui, jau vaikas turi savo biologinio įgeidžio suvaldymo užuomazgą, fantastinės svajonės, tikėjimo, vilties galią. Ar tai nėra autonominiai dvasiniai įgymiai? Konkrečiau kalbant, bendriausias čia sprendžiamų uždavinių turinys paaiškinamas tokia įgymių raiškos apžvalga.

Žmogaus fiziniai įgymiai reiškiasi galia išlikti aplinkoje, daugintis ir būti aktyviam. Išlikimo galia matyti iš individo savisaugos, sveikatos ir kūno tvirtumo. Žmonija egzistuoja todėl, kad žmonės turi galios bendrauti, sugyventi taip, kad vyras ir moteris būtų pajėgūs kurti naują žmogaus individą, jį auginti, subrandinti taip, kad jis būtų pajėgus gyventi savarankiškai. To savarankiškumo pamatas yra aktyvumas, pasireiškiantis sąmoninga veikla, vairuojama intelekto ir praturtinama kūrybingumu, kurio neturi gyvūnas. Šie žmogaus psichofiziniai įgymiai daugiau ar mažiau nagrinėjami dietetikos (gr. *diatētikos* – gyvenimo būdas, maistas) – sveiko gyvenimo būdo tvarkymo, fizinio brandinimo ir auginimo mokslo. Dietetika ir yra sveiko gyvenimo būdo, kūno galių ugdymo gyvenimui mokslas.

Žmogaus psichiniai įgymiai reiškiasi pasaulio pažinimu, jausmais ir valia. Svarbiausi pažinimo prigimtiniai procesai – suvokimas pasitelkus jutimus, atmintis suvokinių pagrindu, mąstymas vaizdiniais ir sąvokomis; jausmų ir emocijų formos, savybės – nuotaikos, frustracijos, emocijos

ir kt., o valios – motyvai, ryžtas, tvirtumas. Didaktika tiria pažinimo galių informacijos pagrindu, taip pat kitų psichinių įgymių lavinimą.

Dvasiniai įgymiai grupuojami taip: proto, santykių, peržangos. Protas – tai numatymas, vertinimas, išvalga, pažiūra. Santykiai aprėpia žmogaus ryšius su viskuo. Peržanga reiškiasi gebėjimu įeiti į nematerialią tikrovę, tikėjimu galimybių tikrumu, gėrio ir Dievo siekiu. Visa tai glūdi žmogaus prigimties galiuose, ugdytojų siekyje padėti jam tas galias išskleisti ir sustiprinti žmonijos kultūringesnio gyvenimo labui. Tam tikslui skirtas hodegetikos mokslas.

Kaip matyti, veikimo įgymių ugdymas grindžiamas dietetikai, didaktikai ir hodegetikai žinomais principais ir metodais. Todėl čia jie plačiau neapžvelgiami. Iš jų teikiami tie, kuriais veiksmingai plėtojamas veikimo įgymis. Ypatingo dėmesio susilauks veikdinamieji metodai, nes fizinėms, psichinėms galioms plėtoti reikia veiksmo, treniruočių, pratybų. Dvasinės galios labiau tvirtėja veikiamos įtaigaus žodžio, išvalgos, apmąstymų, susitelkimo, ryžto.

Schemiskai pavaizduotos pagrindinės žmogaus gimties galios ir jų ugdymo mokslas – edukologija – pavaizduota 1 schemoje.

Ši schema teikia vaizdą, koks galėtų būti įgimtųjų galių ugdymo pagrindinių temų turinys, grindžiamas čia išvardytų 27 įgymių pradmenimis ir užuomazgomis. Jas tekste labiau detalizavus bus ryškiai matyti, kuriuos pradmenis reikia rūpestingai plėtoti šeimoje, ugdymo institucijose, kad tvirtai subręstų visos ugdytinių fizinės, psichinės ir dvasinės galios.

Iš tos schemas taip pat matyti, kokia įgymių galių struktūra nagrinėtina. Jų trys dalys: fiziniai, psichiniai ir dvasiniai įgymiai. Fizinių įgymių lengva išskirti tris galių struktūras: išlikimo, bendravimo, aktyvumo. Psichiniuose įgymiuose ieškotinos pažinimo, jausmų ir valios galių užuomazgos. Dvasinių įgymių sluoksnyje

<i>Fiziniai įgymiai</i>		
Išlikimo galia	Bendravimo galia	Aktyvumo galia
Savisauga	Sugyvenimas	Intelektas
Sveikata	Auginimas	Veikla
Tvermė	Branda	Kūryba
Dietetika	Dietetika	Dietetika
<i>Psichiniai įgymiai</i>		
Pažinimo galia	Jausmų galia	Valios galia
Suvokimas	Nuotaikos	Motyvas
Atmintis	Frustracijos	Ryžtas
Mąstymas	Emocijos	Tvirtumas
<i>Hodegetika</i>		
<i>Dvasiniai įgymiai</i>		
Proto galia	Santykių galia	Peržangos galia
Vertinimas	Su gamta	Tikėjimas
Numatymas	Su žmonėmis	Gėris
Įžvalga	Su pasauliu	Absoliutas
<i>Hodegetika</i>		

1 schema. Pamatinių veikimo įgymių struktūra ir edukologijos šakos

ryškios proto, santykių ir peržangos galios. Jos gerai matyti 2 schemeje.

Minėtų galių sąveikai svarbu edukacijos vyksme jas jungti. Kaip šias galias jungti?

Iš 3 schemos matyti, kad išlikimą gyvenime laiduoja aktyvumas, ypač darbo aktyvumas, tinkamas bendravimas su žmonėmis. Lemtingą vaidmenį vaidina tikrovės pažinimas, valios jėga ir teigiami jausmai. Aukštesnę gyvenimo sritį sudaro racionalus protas, kuriantis peržangos tikrovę, dvasinį žmogaus pasaulį ir tinkamus santykius, vertus tikrojo žmogaus vardo.

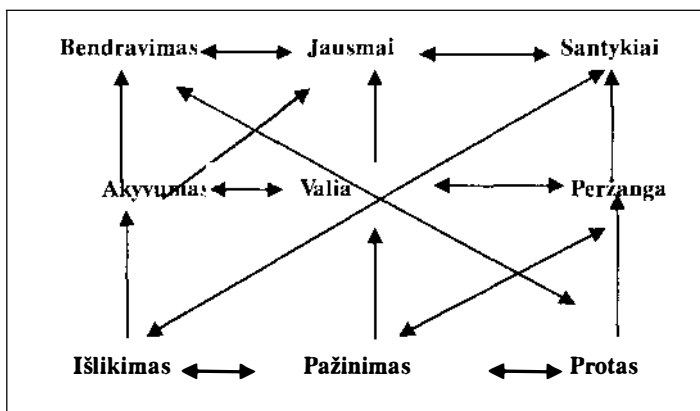
Čia tik vertikaliąją įgymių sąveikos reikšmę žmogaus egzistencijai. Įžambinė jų sąveika brėžinyje rodo, kad išlikimui būtina geros valios ir žmonių santykių sąveika, o bendravimui taip pat reikalinga valia ir protas. Objektivus tikrovės pažinimas baigiamas jos peržanga, o šioji yra subjektyvių santykių su metatikrove pamatas. Kitos strėlės vaizduoja kitokią sąveiką.

Ši scheminė problemos turinio perspektyva atskleidžia būdus detaliau nagrinėti įgymių ug-

2 schema. Įgymių galių struktūra

dymo problemą. Jau šiame žurnale išspausdinti fizinių įgymių ugdymo ciklo du straipsniai: savisaugos ir bendravimo (sambūvio) ugdymas (Nr. 9 ir Nr.10). Šiuo straipsniu nagrinėjama fizinių įgymių trečioji, paskutinė problema, būtent: individo aktyvumas (žr. pamatinių įgymių struktūros lentelės pirmąją dalį). Kitos įgymių struktūros dalys (psichinės, dvasinės) laukia tolesnių tyrimų.

3 schema. Įgimtųjų galių sąveika ir jungimas

Aktyvumo įgimtis ir jo plėtotės svarba

Šiuolaikiniame amžiuje, kai ypač svarbu aukšta kvalifikacija, aktyvumo problemų sprendimo aktualumas sietinas su žmogaus likimu darbo pasaulyje. Vaikai ir dirbantieji paprastai yra aktyvūs. Aktyvumas, organizmo gebėjimas veikti, tam tikras veikimo intensyvumas pats savaime problemos nekelia. Įvairių problemų kyla, kai aktyvumas mažėja, nepatenkina organizmo ar asmens vystymosi poreikių, darbinės, socialinės, kultūrinės aplinkos reikalavimų. Jį mažina sveikatos sutrikimai, fizinio ar dvasinio brendimo atsilikimas, sunkios psichinės būsenos. Šių priešasčių išvengti padeda normalus ir sveikas vaiko auginimas, kvalifikuotas žmogaus ugdymas, humaniškai organizuota veikla, priimtinas darbas. Tai ir yra esminės žmogaus socialinės egzistencijos užtikrinimo problemos, jas tinkamai sprendžiant išsaugomas ir ugdomas įgimtas aktyvumas. Edukologija pagal savo kompetenciją imasi jas spręsti.

Aktyvumas jau reiškiasi prenatalinės būklės žmogui. Sveika jo įgimtoji struktūra slepia savyje visų žmogaus galimybių pradus. Juos sunku išvardyti, nes jie apima galimybes augti, bręsti, judėti, veikti, justis, jausti, suvokti, atsiminti, mąstyti, spręsti, vaizduotis, mokytis, dirbti, kariauti,

viltis, tikėti ir kt. Todėl teks aktyvumo tyrimą apriboti veikimo ir jo rūšių klausimais.

Gimus pradeda skleistis naujos aktyvumo įgimties formos: išmokstama įvairių judesių, jie valdomi pagal poreikius, akių kryptį, pagal tai, kaip suvokiamas, vertinamas daiktas, reiškinys. Aktyvumas darosi sudėtingesnis, kai jį vairuoja įgimtas ir patirties praturtintas intelektas, susijęs su kalba. Tikslingas fizinis, intelektinis, kalbinis aktyvumas virsta sudėtinga veikla. Intelektas įgyja lemiamą reikšmę veiklos aktyvumui, motyvacijai įveikdamas net biologinius poreikius, emocijas, valią, priimdamas dalykinius sprendimus, išreiškiamus kalba. Todėl jis yra svarbus žmogaus gyvenimo raiškos, profesinio aktyvumo, mokslinės ir praktinės veiklos komponentas.

Visa tai žinoma šių dienų psichologijai. Ugdymo mokslui kyla problema tirti aktyvumo įgimties skirtingais brandos tarpsniais raiškos būklę, plėtoti įgimtasias galias, kad jaunimas pajėgtų maksimaliai produktyviai veikti pasaulyje. Šio straipsnio **skyriaus tikslas**: remiantis teoriniais ir empiriniais aktyvumo tyrimo duomenimis, aptarti svarbesnius jo ugdymo būdus. Keliami tokie **uždaviniai**:

1. Tirti veiklos rūšių aktyvumą, jo įtaką gebėjimų ir profesionalumo sklaidai.

2. Išsiaiškinti intelekto aktyvumo funkcijas, kritinį mąstymą veikloje.
3. Apžvelgti kūrybos aktyvumą intelekto struktūroje.
4. Aptarti aktyvumo ugdymo uždavinius ir metodus.

Tyrimo metodai: 1) patirties analizė, 2) pokalbiai su ekspertu, 3) jaunimo aktyvumo rodiklių aprašas.

Šio straipsnio medžiaga turėtų teikti perspektyvą tolesniems aktyvumo tyrimams dabarties ugdymo technologijų amžiuje, kupiname įvairiausių ugdymo praktinės veiklos ir ugdymo mokslinių tyrimų metodų, formų, techninių priemonių. Straipsnyje bandoma visybiškai analizuoti aktyvumą kaip prigimtine fizine, psichine, dvasine struktūra, kurioje intelektas užima centrinę vietą visų veiklos rūšių sklaidoje. Tai – verta dėmesio problema, mažai nagrinėjama mūsų kursuojančioje edukologijos literatūroje.

I. Veikla – profesionalumo pamatas

Kaip žinoma, įgimtas žmogaus aktyvumas reiškiasi nesąmoningu judesiu, sąmoningu veiksmu, sudėtinga fizine ar protine veikla, bendravimu ir elgesiu. Veikla savo ruožtu būna arba žaidimas, arba mokymasis, arba darbas. Šių rūšių veikla daugiau ar mažiau išsiskleidžia žmogaus kūrybingumas, matyti ir asmens teigiamas ar neigiamas elgesys, lemiamas santykių, kurie susiklosto gyvenimoje. Veikimas atliekant bet kurios rūšies veiklą vienaip ar kitaip žmogų specializuoja, o specializacija rengia jį gyventi šių dienų sąlygomis. Tinkamai organizuotas mokymasis, intelekto lavinimas ir darbas kuria individo galias kvalifikuotai veikti, darytis tokiu profesionalu, kurio reikia ūkiui, kultūrai, socialiniam gyvenimui (Antanas Makštutis, 1990). Veikloje išryškėja bendravimas su aplinka. Be tikslingos veiklos ir doro bendravimo neįmanomas laimingas gyvenimas.

Tiriant veiklos rūšių (žaidimų, mokymosi, darbo) įtaką profesionalumui, reikia gilintis į jų specifiką, rasti veiksnius, specializuojančius veiklą, reikalingą asmeniniam ir socialiniam gyvenimui.

1. Žaidimas – paprasčiausia prigimtine, bet svarbi žmogaus egzistencijai veiklos rūšis. Todėl žaidiminė veikla trunka visą gyvenimą, nors keičiasi jos pobūdis, žaislai, žaidimų rūšys. Ji mažai vertinama, ilgai buvo manoma, kad ji neturi reikšmės žmogaus praktinei veiklai, jos darbinei specializacijai. Senas negatyvus požiūris į žaidimus dar gyvas. Verta patyrinėti žaidimų ryšį su praktine arba net profesine veikla.

Žaidimo esmė – laisvai pasirenkama, bet kada nutraukiama, lengvai išmokstama, malonumą teikianti veiklos lytis. Kai žaidimas darosi privalomas, specializuotas, reguliarus, tampa nauja veiklos lytimi, vadinama sportu. Individualus ar grupinis sportavimas virsta profesionaliu, kai įgyja būtinas kvalifikacijas, tampa pragyvenimo šaltinis.

Stebint žaidėjų veiklą pirmiausia kreipiamas dėmesys į jų amžių, žaislus, žaidimų rūšį, žaidimo pobūdį. Lengva konstatuoti, kad labai skiriasi vaikų darželio amžiaus, pradinukų ir paauglių žaidimai, bet nesunku pastebėti, kad darželinukų pastangos pažinti raides, mėginti skaityti knygelę siejasi su žaidimu. Pradinukų skaitymo, skaičiavimo pratybos įgyja lenktynių pobūdį, darosi žaisminga veikla. Tyrimų nustatyta, kad žaidimo elementų įvedimas į mokymo procesą aktyvina intelektą: suvokimą, atmintį, vaizduotę, mąstymą (A. Gučas, 1981).

Vaikų žaidimų stebėjimas, darželinukų auklėtojų patirtis rodo, kad ne visi žaidimai vienodai veiklina, intensyvina užsiėmimus. Vaikai renkasi žaislus, žaidimų rūšis. Mergaitės mėgsta vienokius, berniukai kitokius žaislus. Juo vaikas tampa vyresnis, tuo labiau žaidimai individualizuojasi, juo labiau ryškėja vaiko individu-

alybė. Štai kas lemia aktyvumo rūšį ir intensyvumą – individualybė. Vyresniame amžiuje laisvalaikio užsiėmimai turi net profesijai artimą pobūdį. Klaipėdos universiteto daug socialinio darbo studentų pasisako, kad laisvalaikis naudingas jų studijoms (apie 49 proc.).

Yra daugybė žaidimo rūšių, porūšių. Kambario, lauko, oro, vandens žaidimai vyksta atsižvelgiant į klimato sąlygas, orus. Kai lauke šalta, lyja ar sninga, jaunimas, suaugusieji mėgsta įvairius stalo žaidimus. Judrieji žaidimai organizuojami ne tik lauke, bet ir uždarose patalpose. Pagal darbo rūšis skiriami intelektualiniai, statybiniai, techniniai, tarp jų populiarūs įvairūs transportiniai, kompiuteriniai žaidimai. Jie visi pritaikyti vaikų, jaunimo, suaugusiųjų amžiaus ir individualybės skirtybėms.

Nors žaidimai yra laisva veikla, bet savivalė atliekant grupinius veiksmus nepakenčiama. Yra visiems privalomų taisyklių. Jų laikymasis reikalauja atsakingumo, sąžiningumo. Tad žaidimai ugdo valią, charakterį, atsakingą asmenį. Todėl būtina sudaryti vaikams ir jaunimui sąlygas, kad visi laisvalaikiai būtų užimti mėgstamais, intelektą ir fizinį pajėgumą stiprinančiais, asmenybės ugdančiais žaidimais. Tokių sąlygų turi būti šeimoje, o ypač visų tipų ir lygių mokyklose. Tam tikslui čia organizuojamas pedagogiškai grindžiamas laisvalaikis (turistų, kraštotyrininkų, gamtininkų, sportininkų klubai), sudaromos žaidimų grupės (šachmatų, kvadrato, rankinio, tinklinio, krepšinio). Visa popamokinė veikla turėtų įgyti žaidimų pobūdį. Tada būtų išvengta įvairių elgesio negerovių, mažėtų blogų įpročių, nusikaltimų, stiprėtų darbo, specialybės kvalifikacinis aktyvumas. Taip išryškėja žaidimų ir specializuoto darbo aktyvumo ryšiai.

2. Mokymasis jau vyksta naujagimiu ir jaunesniajam vaikui bendraujant su žmonėmis ir daiktais, žaidžiant. Kažkas išmokstama nauja: sėdėti, stovėti, suprasti kalbą, kalbėti, įgyti ži-

nių, manipuluoti daiktais ir žiniomis, skaityti, rašyti, skaičiuoti. Lankant mokyklą įgyjama nepaprastai didelis patirties lobis, reikalingas mokytis aukštojoje mokykloje, universitete ir veikti gyvenime. Štai ką gali mokymasis!

Mokymasis yra intelekto galia suvokti, vertinti, perdirbti ir išsaugoti vidaus ir aplinkos poveikius į smegenis. Ugdant intelekto galią kaip tik privalu visaip plėtoti suvokimo, tikrovės reiškinų supratimo apimtį, juos lyginti, vertinti, kurti nauja remiantis patikrintais kriterijais, mintimis ar intuicija, perdirbti suvokimus, vertybes pagal savo patirtį, juos interiorizuoti, išsaugoti atmintyje (G. Butkienė, A. Kepalaitė, 1996). Didaktikos (mokymo mokslo) paskirtis ir yra intelekto galių plėtojimas, asmenybės inteligencijos ugdymas. Inteligencija – aukštas intelektualinio subrendimo lygis, galėjimas viską protingai suprasti, paaiškinti, veikti, kurti. To siekiama mokant visų mokyklinių dalykų: kalbų, literatūros, biologijos, geografijos, fizikos ir kt. Taip lavėja atskirų dalykų intelektas ir inteligencija, mąstymas darosi imlesnis, aštresnis, atmintis stiprėja (N. L. Gage, D. C. Berliner, 1994).

Pagaliau inteligencija tampa asmenybės savastimi, integruojanti pasaulio pažinimo duomenis su proto galiomis visybiškai spręsti visais klausimais apie matomą ir nematomą tikrovę. Tam ypač padeda aukštasis mokslas, universitetai. Kiekvienas sveikas žmogus turėtų įgyti universitetinį išsiugdymą, tapti aktyviu visaverčiu tautos gyvenimo dalyviu. Štai ką gali mokymas ir jo komponentas – mokymasis, išmokimas!

Tačiau mokymasis negali vykti be motyvacijos: be poreikio, be jausmų, be noro, be siekimų, be sėkmės išgyvenimo, be teigiamų nuostatų. Aktyvumo variklis kaip tik yra motyvas. Paprasčiausias jo darinys – įgimtasis smalsumas, domesys ir interesas. Ne visada moksleivis suvokia savo motyvus. Aktyviai veikia, ir tiek. Kodėl jis yra aktyvus, rūpi tik pedagogui, kad galėtų padidinti jo aktyvumą.

dinti ugdytinio veiklumą. Kaip vyresnieji moksleiviai vertina savo aktyvumą?

Apie mokymosi universitete aktyvumą štai ką kalba 2002–2003 mokslo metų Klaipėdos universiteto 32 socialinio darbo studentai. Jie pasisakė pagal jiems pateiktą aktyvumo rodiklių inventorių. Pasisakiusiųjų studijų aktyvumą apibūdina toliau pateikiama lentelė, kurioje aktyvumo lygis žymimas taip: 0 – absoliutus neaktyvumas, 1 – neaktyvus, 2 – aktyvus, 3 – labai aktyvus, 5 – neturi ką pasakyti. Studentams buvo pateikti penki teiginiai: 1. Mano intelektualinis aktyvumas yra pakankamai didelis; 2. Pasitikiu savo intelekto jėgomis; 3. Esu aktyvus mokslinės diskusijos dalyvis; 4. Galėčiau būti daug aktyvesnis studijų erdvėje; 5. Man ypač rūpi pasiręngti gyvenimui.

1 lentelė. KU studentų aktyvumo būklė

Aktyvumo rūšys ir lygiai	0	1	2	3	5
Intelektinio aktyvumas	0	4	23	1	4
Pasitiki savo jėgomis	0	4	24	4	0
Aktyvus mokslinėje diskusijoje	7	16	4	1	4
Galėtų būti dar aktyvesnis	0	5	23	2	2
Rūpi rengtis gyvenimui	0	3	14	13	2

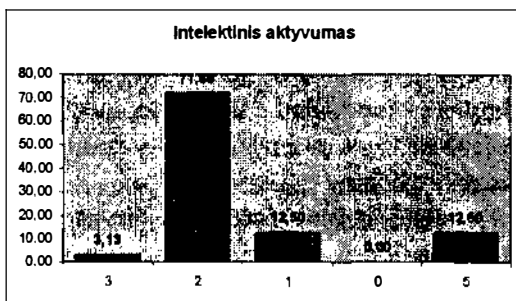
Iš lentelės matyti, kad Klaipėdos universiteto socialinio darbo studentai nesidomi moksliniu darbu, tačiau mano esą intelektualiai aktyvūs, pasitikintis savo intelekto jėgomis, galintis būti dar aktyvesnis. Diagramose (1 pav., 2 pav.) matyti jų pasiskirstymo procentas. Tik tai 15,63 proc. studentų noriai dalyvauja mokslinėje diskusijoje, nors 75,01 proc. mano esą intelektualiai aktyvūs. Neišnaudoja studijų galimybių, galėtų būti dar aktyvesni 25 studentai iš 32 (78,12 proc.). Tai rodo, jog pedagogams

ir tėvams yra ką veikti rūpinantis ugdytinių aktyvumu.

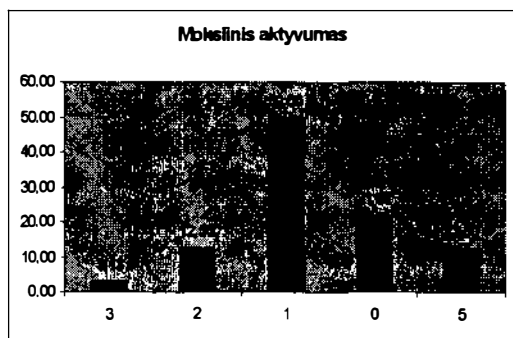
Studentai sako, kad jie gali būti dar aktyvesni. Tai parodyta 3 paveiksle.

Iš diagramos matyti, kad 78,28 proc. Klaipėdos universiteto studentų nepanaudoja savo intelektualinio potencialo. Jie galėtų būti dar labiau apkrauti studijų pareigomis, intelektine veikla.

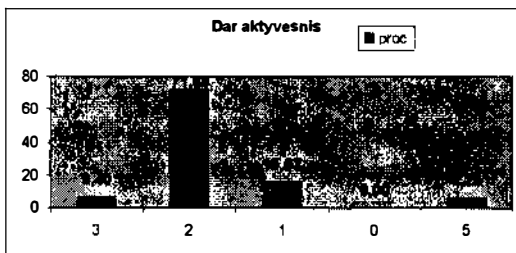
Analogiškas tyrimas atliktas ir Vilniaus pedagoginiame universitete: 33 ikimokyklinės pedagogikos studentai užpildė tą patį inventorių.

1 pav. Intelektinio aktyvumo vertinimas

2 pav. Mokslinio aktyvumo dažnis

3 pav. Didesnio akademinio aktyvumo galimybė

Jo analizės rezultatai matyti teikiamoje diagramoje (4 pav.).

Ikimokyklinės pedagogikos 81,9 proc. studentų mano esą intelektualiai aktyvūs, tačiau 66,7 proc. jų skundžiasi, kad negali panaudoti viso savo potencialo. Socialinio darbo ir ikimokyklinės pedagogikos specialybių studentų aktyvumo lyginamoji diagrama tokia (žr. 5 pav.).

Iš 5 pav. matyti, kad būsimųjų socialinių darbuotojų aktyvumas didesnis nei būsimųjų ikimokyklinio ugdymo specialistų. Buvo įdomu išsiaiškinti, kas trukdo studentams būti aktyviems studijų metu. KU studentai mini tokius trukdžius (2 lentelė).

Studentai mano, kad jų aktyvumą labiausiai slopina nežinia, kur ir ką dirbs baigę studijas (65,62 proc.). Mokymosi krūviu skundžiasi tik 34,37 proc. studentų, o asmeniniai reikalai jiems beveik netrukdo. Diagramoje geriau matyti aktyvumo trukdžių santykis (6 pav.).

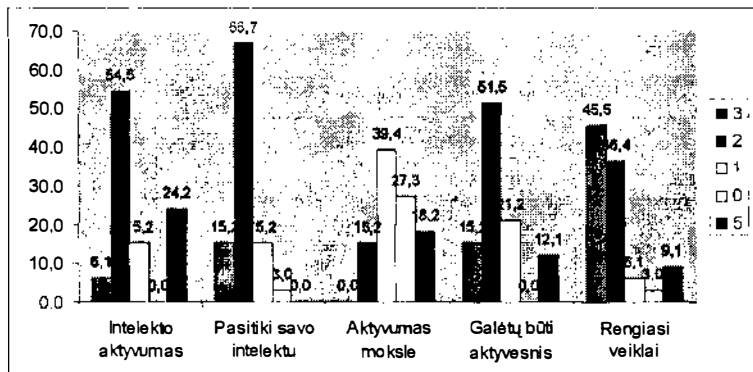
Šiek tiek kitoks Vilniaus pedagoginio universiteto ikimokyklinės pedagogikos studentų trukdžių vertinimas (žr. 7 pav.).

Nežinia baigus studijas guodžiasi 51,5 proc., o per dideliu mokymosi krūviu 48,5 proc. studentų. Tačiau joms trukdo ir asmeniniai, ypač meilės, reikalai (69,7 proc.).

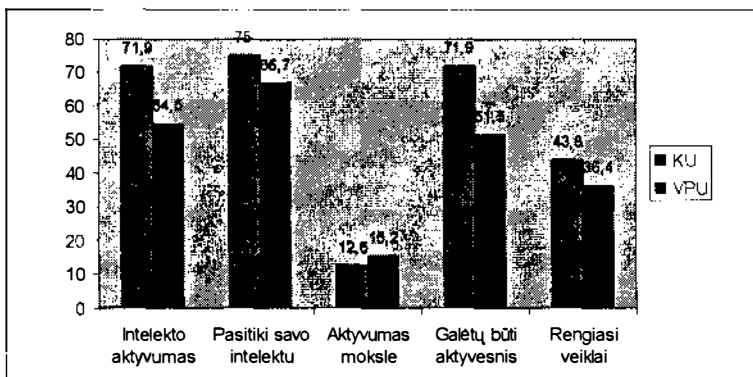
Mokymosi aktyvumo kokybės užuomazga glūdi taip pat mokymosi įgymio gelmėse. Ji išsiskleidžia, jeigu ją stimuliuoja psichologiškai grindžiamas ir didaktiškai sutvarkytas mokymas,

dėstymas (V. Černius, 1992), taip pat profesinės pedagogikos žinojimas (V. Šernas, 1995).

Bet to aiškiai nepakanka. Iš pateiktų duomenų matyti, kad būtinas studentų vidaus pasaulio, igimto aktyvumo galimybių, motyvacijos pažinimas.

4 pav. VPU studentų aktyvumo būklė

5 pav. Skirtingų specialybių studentų aktyvumas

2 lentelė. Aktyvumo trukdžiai

Trukdžių rūšys	3	2	1	0	5
Per dideli mokymo krūviai	6,25	28,125	50	9,375	6,25
Nežinia baigus studijas	34,375	31,25	21,875	3,125	9,375
Asmeniniai reikalai	9,375	6,25	50	15,625	18,75

Tai galima pasiekti ne formaliai, bet artimai bendraujant su studentais. Tad dėstytojai, siekiantys išugdyti visapusiškai aktyvų specialistą, gebantį spręsti dabarties problemas, turi būti gerai pasirengę iš diagnostinės ir socialinės psichologijos, padedančios gerai pažinti besimokantįjį, taip pat iš aukštosios mokyklos didaktikos, praktinės mokyimo ir lavinimo technologijos. Būti mokyto-

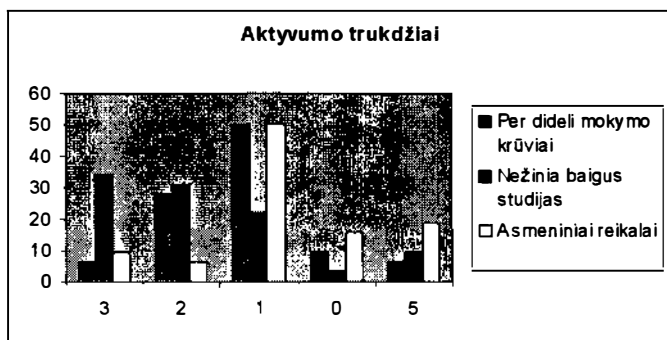
jas, dėstytojas, gebantis garantuoti aukštą studijų ir mokymosi kokybę, puikų dalykinį rezultatųumą gali tik profesionalas, turintis aukštąjį mokslą.

3. Darbas – pagrindinė žmonijos gyvavimo ir pažangos veikla. Juo kuriamos materialinės ir dvasinės vertybės. Jas gali kurti sveikas, darbingas žmogus, o ypač profesionalas, įgijęs reikiamas kvalifikacijas specializuotose mokyklose. Jų yra įvairių: profesinių mokyklų, aukštesniųjų mokyklų, kolegijų, universitetų, o prie jų – magistrantūros ir doktorantūros studijų.

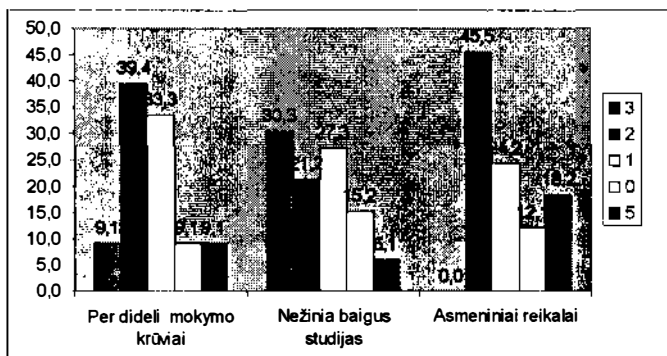
Kokio darbo siekia 2002 metų būsimoji visuomeninių mokslų studentai?

KU socialinio darbo specialybės studentai domisi ne tik savo pasirinkta specialybe, bet ir turi gyvą interesą kitiems dalykams: 3 lentelė rodo bendrą interesų pasiskirstymą. Aiškiai matyti, kiek studentų nežino, ar norėtų ką nors kita studijuoti (stulpelis 5), kiek jų nenorėtų studijuoti minimų dalykų (stulpeliai, pažymėti 1 ir 0).

Kitoks vaizdas 4 lentelėje. Ji rodo, kad turimą specialybę studentai galėtų keisti kitomis, jeigu susidarytų tinkamos sąlygos. Tačiau galima sakyti, kad mažai studentų, labai norinčių studijuoti kažką ki-

6 pav. KU studentų akademinio aktyvumo trukdžiai

7 pav. VPU studentų aktyvumo trukdžiai

3 lentelė. Norimi ir nenorimi studijuoti dalykai

Dalykai	3		2		1		0		5	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Techninis darbas	0	0	2	6,3	18	56,3	10	31,3	2	6,3
Gamtos mokslai	0	0	10	31,3	11	34,4	7	21,9	4	12,5
Ekonomika	2	6,3	11	34,4	12	37,5	5	15,6	2	6,3
Verslas	20	62,5	6	18,8	6	18,8	0	0	0	0
Fizika ir matematika	0	0	6	18,8	11	34,4	9	28,1	6	18,8
Istorija	1	3,1	10	31,3	14	43,8	2	6,3	5	15,7

ta, vis dėlto daugelis norėtų turėti verslą (81,5 proc.).

Lentelė taip pat rodo, kad 40,7 proc. studentų mielai studijuotų ekonomiką, o 31,3 proc. studentų mokytųsi gamtos mokslų. Tai leidžia teig-

interesų, siekių buvo galima spręsti apie kiekvieno kriterijus, kuriais matuoja savo būsimą profesiją. 5 lentelė parodo studentų tinkamumą pasirinktai socialinio darbo specialybei pagal nuostatas.

4 lentelė. Norimi studijuoti dalykai

Dalykai	1		2		Iš viso	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Techninis darbas	0	0	2	6,3	2	6,3
Gamtos mokslai	0	0	10	31,3	10	31,3
Ekonomika	2	6,3	11	34,4	13	40,7
Verslas	20	62,5	6	18,8	26	81,3
Fizika ir matematika	0	0	6	18,8	6	18,8
Istorija	1	3,1	10	31,3	11	34,4

ti, kad daugelis savo aktyvumą skiria ne tam, kas traukia širdį, kad netinkamai pasirinko studijas arba negalėjo kitokių dalykų rinktis, kaip tik tą, kurį studijuoja. KU docentės edukologijos daktarės Romualdos Dobranskienės manymu: „Daugeliu atvejų pasirinkdami studijuoti socialinį darbą studentai dažnai neturi atitinkamos informacijos arba nesuvokia šios specialybės pobūdžio, nesupranta etinių asmenybinių socialinio darbuotojo nuostatų“. Šis teiginys paaiškina esminę priežastį, kodėl šie tiriamieji mielai rinktųsi kitą specialybę.

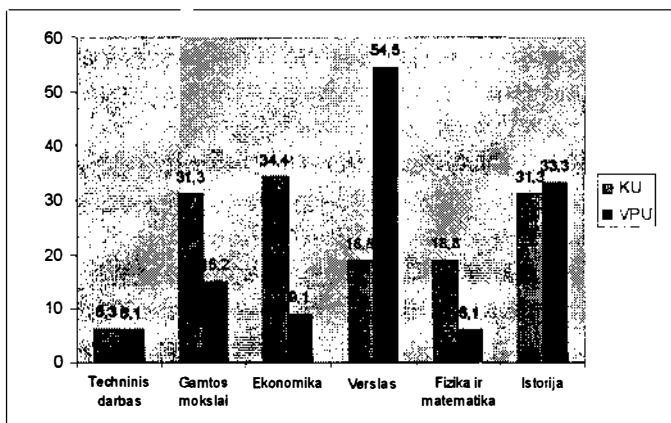
Įdomu palyginti tiriamųjų norą studijuoti kitas specialybes. Jis gerai matyti 8 paveiksle.

Daugiausia VPU studentų (54,5 proc.) norėtų verslo, o KU studentų (34,4 proc.) – ekonomikos studijų.

Šie duomenys kelia įtarimą, kad socialinio darbo studentai netinkamai pasirinko specialybę, kad jie bus blogi darbuotojai. Ar iš tikrųjų taip yra, leido nustatyti netiesioginiai tiriamųjų pasisakymai apie savo vertybes ir motyvus. Iš jų norų,

Iš lentelės matyti, kad tik 53,1 proc. socialinio darbo studentų nenori dirbti visuomenėje, dauguma nenori studijuoti filosofijos, domėtis etika. Visų šių sričių pomėgis labai praturtintų studentų profesionalumą. Kitoks vaizdas pirmoje lentelės dalyje. Ją pateikiame 6 lentelėje.

Iš lentelės matyti, kad būsimieji socialinio darbo specialistai atitinka daugumą tinkamumo kriterijų pagal nuostatas, interesus, norus: turi norą teikti pagalbą, pomėgį vadovauti, artimai bendrauti, gerbti vyresnius, mokėti psichologiją.

8 pav. Norimų studijuoti ne specialybės dalykų palyginimas

5 lentelė. Nuostatos socialinio darbo specialybei

Tinkamumo kriterijus pagal nuostatas	3		2		1		0		5	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Noras teikti pagalbą	7	21,9	24	75	1	3,1	0	0	0	0
Studijuoti psichologiją	9	28,1	18	56,3	4	12,5	0	0	1	3,1
Dirbti visuomenėje	0	0	15	46,9	11	34,4	5	15,6	1	3,1
Miela vadovauti	5	15,6	18	56,3	8	25	0	0	1	3,1
Gilinti filosofijos žinias	2	6,3	6	18,8	14	43,8	6	18,8	4	12,5
Bendravimo hobis	9	28,1	19	59,4	3	9,38	0	0	1	3,1
Studijuoti etiką	0	0	5	15,6	20	62,5	4	12,5	3	9,4
Pagarba vyresniems	9	28,1	22	68,8	1	3,1	0	0	0	0

6 lentelė. Tinkamumas socialiniam darbui

Tinkamumo kriterijus pagal nuostatas	3		2		Iš viso	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%
Noras teikti pagalbą	7	21,9	24	75	31	96,9
Studijuoti psichologiją	9	28,1	18	56,3	27	84,4
Dirbti visuomenėje	0	0	15	46,9	15	46,9
Miela vadovauti	5	15,6	18	56,3	23	71,9
Gilinti filosofijos žinias	2	6,3	6	18,8	8	25,1
Bendravimo hobis	9	28,1	19	59,4	28	87,5
Studijuoti etiką	0	0	5	15,6	5	15,6
Pagarba vyresniems	9	28,1	22	68,8	31	96,9

Čia kalbėta apie socialinio darbo specialistus. Yra įvairiausių darbo sričių, šakų, darboviečių, skirtingų specialybių. Sunku jas rinktis dėl sudėtingų aplinkybių: sveikatos, kvalifikacijos, interesų atitikmens, atstumo nuo gyvenamosios vietos, uždario dydžio. Jau rengiantis įgyti koją nors specialybę ar profesiją, tas aplinkybes verta numatyti, jei nenorima veltui leisti mokymosi laiką. Didelio aktyvumo darbe sąlyga – tinkamas specialybės pasirinkimas. Docentė R. Dobranskienė (2002) tarp tinkamumo studijuoti socialinį darbą kriterijų skiria būtinybę turėti bent mažiausios veiklos srities, kurioje ketinama dirbti, patirties. Jos manymu: Reikėtų keisti priėmimo į socialinio darbo studijas tvarką: į šią specialybę turėtų būti priimami asmenys, turintys bet kokio darbo bent vienerių metų patirtį, arba dar mokydami mokykloje sukau-

pę informaciją apie socialinį darbą dirbdami savanoriais socialinėse įstaigose.

Pasirengimą dirbti šaliai naudingą darbą turi planuoti Seimas, Vyriausybė, vietos valdžios įstaigos. Planavimas bus veiksmingas, jeigu jį koordinuos ūkio ir kultūros specialistų poreikius tiriančios institucijos. Kitaip mokyklose galima parengti per daug ar per mažai specialistų atskiroms darbo sritims. Be to, šalies valdžiai taip pat reikia sudaryti sąlygas rengti aukštos kvalifikacijos profesijos rinkimosi konsultantus, nes daugeliui mokinių būtina dar vidurinėje mokykloje patarti, ką geriau studijuoti, kur ir kokio ieškoti darbo.

Specialistų rengimas ūkio ir kultūros darbams pradedamas jau bendrojo lavinimo mokyklose. Darbelių, darbų, technikos ir technologijos, žemės ūkio pradmenų, įvairių paslaugų, ekonomi-

kos, intelektualinio darbo mokymo dalykai gimnazistams, aukštesniųjų klasių mokiniams turi būti pasirenkami laisvai, bet tikslingai, remiantis individo galimybėmis ir darbo pasiūla. Šiose srityse įgyta patirtis lengvai taikoma aukštesiose mokyklose, universitetuose studijuojant pasirinktą profesiją.

Negreitai ir nelengvai išugdomas profesionalas. Prabėga dešimtmečiai. Žmogus gimsta turėdamas tiktai gabumų – galimybių būti profesionalu – užuomazgas. Jų neturi joks kitas gyvūnas. Jau vaikas geba dirbti, mokytis darbo. Kaip tik fizinis ir protinis darbas atskleidžia vaiko interesų darbui ir gebėjimų jį dirbti požymius. Juos pastebėjus sudaromos sąlygos praktikuotis interesų ir sugebėjimų srityse. Praktika padės jiems specializuotis, ugdys profesinį kryptingumą. Čia kils problema, ar tikslinga tose srityse specializuotis, ar jaunuolio sugebėjimus bus galima panaudoti jo ateities labui. Tokioms problemoms spręsti reikia psichologo pagalbos.

II. Intelektas – gyvenimo sėkmės veiksnys

Veikimo aktyvumo įgymio studijoje nagrinėti intelektą ir jo vaidmenį nėra lengva, nes jis paprastai siejamas tiktai su psichine veikla. Tačiau lengva pastebėti, kad be intelekto neįmanomas tikslingas fizinis aktyvumas. Jau gyvūnai turi intelektą. Kas yra intelektas?

Žanas Pjažė (Jean Piaget) praėjusiame šimtmetyje intelektą manė esant svarbiausiu žmogaus adaptacijos prie aplinkos gabumu (James O. Lugo, Gerald L. Hershey, 1981). Jis tai įrodė tirdamas vaikų intelekto vystymąsi. Šis biologinis įgymis bręsta individo vidaus pasauliui sąveikaujant su aplinkos reikalavimais, kurie perimami juos perdirbant. Aplinkos poveikių perdirbimo procese dalyvauja visas individas: jo turimos pažiūros, emocijos, motyvai. Vyksta mokymasis. Mokymosi nėra be emocijų ir mo-

tyvacijos. Taip intelektas subręsta kaip visuma, tampa gebėjimu racionaliai veikti.

Pjažė, ilgus metus tyrinėjęs įgimto vaikų intelekto vystymąsi, skiria du komplementarius (vienas kitą papildančius) adaptacijos vyksmus: asimiliaciją ir akomodaciją. Pirmasis yra vyksmas, kai siekiama suprasti aplinką taip, kad ji būtų inkorporuota į esamą organizmo kognityviąją struktūrą. Antrasis yra organizmo pasikeitimo vyksmas, kuriuo asimiliacijoje įgytos patirtys, pakeistos idėjos tiktų naujai situacijai, sudarytų tinkamą pusiausvyrą su aplinka. Tam reikia mąstymo, jo operacijų aktyvumo ir gebėjimo rasti optimalius racionalius sprendimus. Taigi galima sakyti, kad intelektas – mąstymo gebėjimas rasti optimalius gyvenimui ir darbui sprendimus. Intelekto gebėjimų struktūra gerai matyti iš jo funkcijų.

1. Intelekto funkcijos. Intelektas yra bendras gyvūnams gabumo įgymis, nors jo kokybė įvairių rūšių gyvūnų skiriasi. Jiems įgimta funkcinė galia:

- 1) tirti konkrečią aplinkos situaciją,
- 2) suvokti saugumą, keliamus pavojus,
- 3) rasti tinkamiausią būdą gyvuoti, gyventi, išvengti pavojų,
- 4) rasti apsaugos priemonių,
- 5) prisitaikyti prie veikimo reikalavimų,
- 6) pasirinkti reikiamus veikimo būdus,
- 7) susikurti tinkamą aplinką, būstą, gyvenimą.

Panašiai gali veikti bebras ir žmogus?

Intelekto funkcinėje struktūroje integruojasi visi pasaulio pažinimo psichiniai procesai, psichinės savybės ir būsenos. Todėl jis geba ne tik suvokti, atsimiti, bet ir mąstyti, kurti. Įgimtasis aktyvumas darosi sudėtingas, tikslingas, sąmoningas vyksmas.

Intelekto funkcijų apžvalga vėl kelia klausimą: kas yra intelektas? Iš pateiktos Pjažė sampratos ir minėtų ugdymo uždavinių galima

spřesti, kad intelektas yra racionalaus taikymosi prie aplinkos gebėjimas, normaliai gyventi veiksnys. Ar tikrai intelektas yra tiktai adaptacijos veiksnys, nors jo vaidmuo žmogaus likimui esmingas? Yra daug intelekto esmės aiškinimų. Kai kas jam skiria supratimo funkciją. Imanuelis Kantas manė, kad intelektas geba tvarkyti medžiagą, gautą per pojūčius, o abstrakcijos pavaldžios tik protui. Dabar nustatyta, kad vaizdiniais, sąvokomis operuoja mąstymas, jis geba nustatyti jų ryšius, o tai teikia žmogui daiktų, reiškinių supratimą. Tačiau mąstymas be jėgės kelti idėjas, jas aiškinti, kurti nebūtus dalykus. Juk tai – intelekto funkcija, išjudinanti net vaizduotę – vaizdų kūrėją. Protas pajėgus viską sutvarkyti, racionalizuoti, suvesti į harmoniją, rasti optimalius sprendimus.

Kad toks kuriamasis intelekto vaidmuo būtų pasiektas, reikia spřesti bent tris papildomus uždavinius:

- plėtoti įgimtąjį smalsumą iki dvasinių interesų, vertybių, idealų;
- mokyti logiškai, kritiškai, produktyviai mąstyti;
- priimti lanksčius, kūrybiškus sprendimus nenusikalstant žmogiškajai prigimčiai.

2. Intelektu ugdymo uždavinių būklė. Kyla klausimas, koku lygiu dabarties pagrindinei mokyklai nurodoma vykdyti minėtus papildomus intelekto ugdymo uždavinius. Susipažinus su Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos parengtais Bendrojo lavinimo standartais I–X klasei (projektas), matyti, kad nei pradinei, nei pagrindinei mokyklai nekeliamas intelekto lavinimo uždavinių, nors kalbama apie kai kuriuos mąstymo lavinimo tikslus. Pradinei mokyklai keliamas tikslas – „ugdyti mokinių kalbinį mąstymą“ (Projektas 1, p. 101). Pagrindinės mokyklos humanitarinių ir socialinių mokslų mokymui keliami šie intelekto lavinimo tikslai ir uždaviniai: „Nagrinęjant kūrinių remtis įvairio-

mis mąstymo operacijomis (abstrahavimu, analize, sinteze, gretinimu, išvadų darymu, apibendrinimu ir kt.); išugdyti mąstantį, kūrybingą, įžvalgų ir kultūringą grožinės literatūros ir kitų meno kūrinių suvokėją ir vartotoją“ (Projektas 1, p. 110). Gerokai tiksliau nusakomi gamtos mokslams bendrieji mąstymo ugdymo tikslai: „Išsiugdyti kritinį mokslinį mąstymą, kūrybingumą, vaizduotę, gebėjimą savarankiškai spřesti ir veikti“ (Projektas 2, p. 45). Tačiau minėti mąstymo ugdymo uždaviniai anaipol neišsemia įgimto intelekto plėtotės uždavinių. Jus galima apibūdinti tokia redakcija.

3. Intelektu ugdymo uždaviniai. Iš Pjažė pateiktos intelekto struktūros ir jos papildymo kūrybingumo galia aiškėja elementarūs intelekto ugdymo uždaviniai:

- sudaryti sąlygas visu organizmu sąveikauti su aplinka, ją liesti, kiloti, visais pojūčių organais tyrinėti, įvardyti;
- lyginti objektus, juos skirstyti, įžvelgti svarbius požymius, kad būtų galima šiek tiek suprasti tikrovės daiktus;
- turtinti ir keisti esamą praktinę, teorinę individų patirtį naujais dalykais, kad gyvenamoji mokslo, technikos, meno, žmonių aplinka taptų integruota kognityvosios struktūros dalimi;
- ugdyti gebėjimą sieti individo kognityviają struktūrą su besikeičiančia tikrove;
- garantuoti fizinę ir dvasinę organizmo ir naujos aplinkos pažinimo situacijos pusiausvyrą;
- sudaryti sąlygas plačiai domėtis visomis pažinimo sritimis ir gyvenimu;
- įtraukti ugdytinius į mokslinės, techninės, meninės, buitinės kūrybos darbus.

4. Smalsumas yra įgimtas visiems gyvūnams poreikis tyrinėti aplinką, kol randamas nesaugus arba organizmą patenkinantis akstinas. Nesaugumo suvokimas sukelia vengimo veiksmus,

o saugumo jausmas skatina toliau kryptingai veikti. Kai naujagimis lūpomis ieško žinduko, maisto, aiškiai matyti viena ir kita jo reakcija. Jei buteliuke yra vanduo, o ne pienas, jis nusisuka, jei pienas – čiulpia žinduką.

Smalsumas keičiasi didėjant patirčiai. Plinta tiriamų daiktų, reiškinų horizontas, gilėja domėjimasis tikrove. Jau darželinukai turi nuolatinio domesio vertus žaislus, daiktus. Mergaitės linksta į vienokius darbelius, berniukai mėgaujasi kitokiais užsiėmimais. Mokykliniame amžiuje labiau išryškėja skirtingi domesiai (interesai), o paauglystės pabaigoje susidomima praktine veikla, darbu, dar vėliau kyla interesas būsima profesijai. Pastabūs pedagogai nesunkiai skiria mokinių interesus:

- kalbai, žodinei kūrybai, knygoms, teorijoms, mitams, įvykiams, mintims, prasmėms – gimtoji kalba, literatūra, istorija, filosofija;
- kelionėms, kraštovaizdžiui, kitiems kraštams, pasauliui, užsienio kalboms – geografija, kalbos;
- gamtai, augalams, gyvūnijai, žemei – chemija, biologija, geologija;
- rankų darbams, technologijai, transportui – technika;
- matavimams – fizika, matematika;
- daiktinei išraiškai – menas;
- žmogui, jo gyvenimui, likimui – politika, vadyba, edukologija, ekonomika, sociologija, psichologija, medicina.

Sakoma, kai individas turi stiprų interesą kokiame nors dalykui, jis yra tam dalykui gabus. Šį teiginį patvirtina kai kurie psichologiniai tyrimai. Tai rodo ir didžiojo fiziko Alberto Einšteino pasakymas: „Aš neturiu jokių gabumų, bet esu labai smalsus“.

Pastebėjęs jaunimo smalsumą ar net nuolatinį interesą kokiame nors dalykui, ugdytojas rūpinasi išskleisti gebėjimus tam dalykui. Gal reikia

ne vieno gebėjimo? Į tai atsako to dalyko ypatumai. Pavyzdžiui, jaunuolis linksta vadovauti savo draugams, juos mokyti, jiems patarti, būti mokytojas, reikia žinoti, kokių savybių reikalauja iš žmogaus, dirbančio pedagoginį darbą. Tai žinant, jaunuolis įtraukiamas į tokią veiklą, kuri ugdytų pedagoginį pašaukimą. Tokia praktika ugdytų pedagoginį intelektą ir mentalitetą.

5. Protavimo logika yra svarbus intelekto rodiklis. Kuo jis pasižymi? Svarbiausi jo požymiai atspindi formalius logikos dėsnius, kurie nusako taisyklingo mąstymo ypatumus. Jais remiasi intelektas darydamas sprendimus. Logiškas yra mąstymas ir jo aukščiausia forma – protavimas, kai:

- pirmasis ar pagrindinis protavimo logikos reikalaujamas teiginys yra teisingas, kitaip visas protavimas būtų klaidingas;
- nekaitaliojamas jo sąvokų turinys ar apimtis;
- tarp dviejų prieštaraujančių teiginių nėra kažkokio trečiojo;
- nekeičiama sprendimų reikšmė ir prasmė toliau samprotaujant;
- jis yra nuoseklus – naujasis teiginys plaukia iš ankstesniojo;
- neprieštaringas, naujoji mintis neneigia ankstesnės minties;
- pagrįstas, remiasi faktais, aksiomomis, patikrinta tiesa.

Tai elementarūs, bet būtini brandaus mąstymo rodikliai, o jų realizuota visuma tampa intelekto požymiais. Nors natūralus intelektas jais pasižymi, bet jų reikia mokytis, kad sąmoningai išvengtume protavimo klaidų sunkesniais mąstymo atvejais, panaudotume visą intelekto potencialą.

Intelektas brandinamas turtinant jį kasdienės praktikos žiniomis, visais mokslo dalykais, mokant kritiškai, induktyviai ir deduktyviai mąstyti ne tik per pamokas, bet ir maloniai, neformaliai bendraujant. Mąstymas turi lydėti žmogų nuo ry-

to iki vakaro. Dažniausiai pasitenkinama tikrovės suvokimu, atpažinimu, įprasta pasyvaus mokymosi ir darbo veikla. Reikia intelekto aktyvumo!

Viena aktyvumo forma yra kritinis mąstymas, grindžiamas pagrįstais kriterijais, kuriais vertinamas tikrovės pažinimo teiginys. Kritiškumas negali būti beatodairiškas teiginio ar tiesos atmetimas; jo vertingumas – mąstančiojo pastangos grįsti tiesos patikimumą euristinio, probleminio, randamojo diskurso būdais.

Ekspertė docentė daktarė Romualda Dobranskienė kritinio mąstymo ugdymą sieja su pedagogine veikla rengiant socialinius darbuotojus. Ji pabrėžia, kad: Vienas pagrindinių veiksmų ugdant būsimųjų socialinių darbuotojų kritinį mąstymą yra teorinių žinių derinimas su praktine veikla kurso dėstyto metu. Tai: 1) nuolatinė savanoriška socialinė studentų veikla įgyjant asmeninę patirtį ir ją analizuojant; 2) teorinio kurso iliustracija konkrečiais tipiškais pavyzdžiais, gaunamais lankant ugdymo ir socialines įstaigas, susitinkant su jų vadovais ir socialiniais darbuotojais; 3) kurso grindimas administraciniais dokumentais, teise, socialinio darbo rezultatų tyrimu; 4) dalyvavimas sprendžiant socialinės įstaigos bendruosius uždavinius ir vertinant faktus. Taip pasiekiamas mokymo teiginių pagrįstumas.

6. Sprendimų lankstumas, grindžiamas mąstymu, yra brandaus intelekto požymis, nėra kažkas priešinga loginiam mąstymui. Tai – intelekto gebėjimas pastebėti naujus, labiau logiškus, taiklius buitinio, filosofinio, gamtamokslinio, techninio ar matematinio mąstymo variantus, perorientuoti esamus sprendimus.

Sprendimas yra paprastas mąstymo veiksmas, išreiškiamas sakiniu, kai kokiam nors veiksmui priskiriamas tarinys, tarkime, kompiuteris (veiksny) yra (priskiriama) jungtis) technikos stebuklas (tarinys). Sprendimas gali būti plėtojamas įvairiomis kryptimis, priklauso nuo mąstymo poreikių. Jei mums rūpi kaip galima pla-

čiau pažinti tikrovę, intelektas geba pasukti sprendimus šakotine, skirtinga kryptimi. Kai mąstoma viena kryptimi, sprendimai išreiškia panašius, artimus dalykus, reiškinius, tampa siauri. Pastebėta, kad vieni geba geriau divergentiškai (plačiai), kiti – konvergentiškai (siaurai) mąstyti. Suprantama, kad divergentinis mąstymas palengvina sprendimų lankstumą.

Buitiniam gyvenimui reikia itin lankstaus mąstymo, nes kiekviena diena provokuoja vis naujus sprendimus tvarkant namų ūkio, vaikų auklėjimo, tarpusavio santykių reikalus. Konvergentiniai sprendimai dažnai būna konfliktų, nesugebėjimo rasti išeitį iš susidariusių padėčių priežastis. Vien skirtingų norų tenkinimas neįmanomas be lankstaus intelekto, gebančio priimti protingus, visus patenkinančius sprendimus.

Besižavintis kokia nors filosofine sistema asmuo dažnai konfliktuoja pats su savimi arba su aplinkos žmonių pažiūromis vien dėl to, kad nesugeba rasti protingo, lankstaus sprendimo, nors ir tokio: „Gerbiu Jūsų pažiūrą“.

Ugdymo praktika švietimo institucijose vyksta adaptacijos sąlygomis, nes visiems reikia taikytis prie bendrų veiklos ir elgesio reikalavimų. Čia mąstymo lankstumas, protingų sprendimų deklaravimas ir įgyvendinimas yra sėkmingos veiklos, gerų santykių ir žmoniško bendravimo esminis veiksnys.

III. Kūryba – naujovių šaltinis

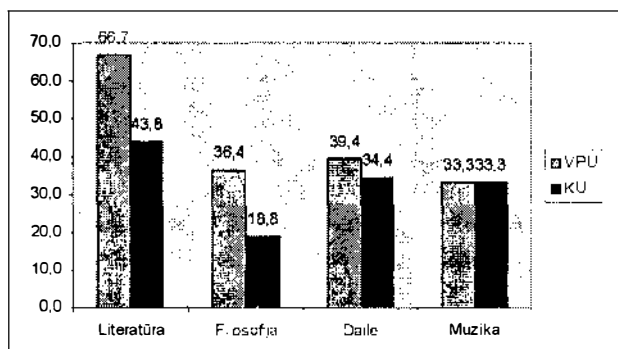
Kūryba yra produktyvi asmenybės saviraiška, žmonijos pažangos laidas. Visaip aiškinama jos esmė, struktūra, teikiami įvairūs kūrybingumą ugdantys būdai. Tai – įdomu. Svarbiausia bet kurioje veikloje rastiminti, kurią įgyvendinant būtų padaryta kažkas vertingai nauja. Ta vertė gali būti prasminga tik pačiam kūrėjui arba artimiesiems, mokyklos ar darbo aplinkai, taip pat šaliai. Juo platesnei populiacijai prasmingas kūrinys, tuo jis vertesnis. Mokiniai sukuria mokyklai

daug vertingų dalykų, kai jie to skatinami. Čia rasime ne tik grožinės literatūros, bet ir dailės, technikos kūrinių.

Mokant kūrybos reikia bent šių dalykų:

- 1) naujų idėjų sumanymo,
- 2) jo išraiškos projektavimo,
- 3) projekto įgyvendinimo planavimo,
- 4) priemonių sukaupimo,
- 5) idėjų ir planų įgyvendinimo.

Įdomu, kaip minėtų specialybių studentai domisi menine kūryba. Studentų pasisakymai pagal minėtąjį inventarijų pateikė tokius duomenis (žr. 9 pav.).

9 pav. Kūrybos interesus

Menine kūryba labiau domisi būsimoji ikimokyklinukų ugdytojai. Tai suprantama. Ši aktyvumo sritis suteikia vaikų darželio pedagogams galimybę įtraukti vaiko asmenybę į gyvą savišaišką, vispusišką aplinkos pažinimą ne tik per pojūčius, bet ir per mąstymą, vizduotę.

Kaip vidurinėje ir aukštojoje mokykloje ugdomas kūrybingumas, papasakojo savo monografijoje docentė daktarė R. Dobranskienė. Dirbdama mokyklos direktore, ji sukaupė didelę jaunimo kūrybingumo ugdymo patirtį. Jos teigimu: „Daugelyje gimnazijų nėra ir nuostatos įtraukti mokinius į kūrybinę veiklą. Viena priežasčių – nukrypimas į sausą akademiškumą, sąlygojamą ypač spartėjančio formalizmo... Mokinių savivalda galėtų padėti įtraukti visus

moksleivius į kūrybinę veiklą“ (Romualda Dobranskienė, 2002).

Ugdant kūrybiškumą reikėtų vadovautis bent šiais dėsniais.

1. Naujos idėjos savaime negimsta. Jos yra svarbiausia kūrybos akto dalis, nes lemia projekto ir planų sudarymo kryptį, metodus, medžiagą. Jų kūryba grindžiama žinojimu, kokie tos srities kūriniai jau yra pasaulyje, ko nereikia kartoti. Kartotis gali tik pačios bendriausios, filosofinės, teorinės idėjos, nekartojamos techninės, technologinės, siužetinės ir panašios. Kiekvienai kūrybos sričiai reikia originalių kūrybinių sprendimų. Vienokių išraiškos idėjų reikia poetinėje, prozinėje, kitokių – techninėje, vėl kitokių – mokslinėje, pedagoginėje kūryboje.

2. Projektavimas – kitas kūrybos etapas. Juo siekiama išreikšti turimą idėją galimais variantais, būtinomis priemonėmis. Tarkime, modeliavimo būrelio mokiniai iškėlė idėją padaryti kartingui vandens lašo formos kėbulą. Jie brėžiniais projektuoja tokį kėbulą, kuria įvairius variantus, ieško geriausios lašo formos išraiškos.

3. Išraiška – labai svarbus kūrinio meninės vertės veiksnys. Jai subrandinti reikia daug laiko. Šis laikas vadinamas inkubaciniu periodu, kai daug svarstoma, kaip geriau išreikšti sumanytą.

4. Planavimu ieškoma būdų įgyvendinti parengtą projektą. Numatoma darbo pradžia, jo apimtis, galimybės, būtinų priemonių (įrankių, medžiagos ir kt.) sąrašas, laikas (kada minėti darbai vykdomi). Didesnių kūrinių projektų įgyvendinimas planuojamas raštu.

5. Priemonės – jų ieškoma, jos kaupiamos, nes praktiškai reikalingos kūriniui. Kėbulo negalima padaryti be skardos, dažų, žirklių ir kt. Novelės neįmanoma parašyti neturint įvykių, tariamų ar tikrų faktų.

6. Idėjų ir planų įgyvendinimas vyksta atitinkamai jungiant priemones. **Rašymas** yra kūrybinių tekstų įgyvendinimas. **Piešimas, tapyba** reikalingi dailės kūrybinių sumanymo išraiškai. **Konstravimas būtinas bet kuriai kūrybai**, be jo nesukuriama mašinų. **Idėjų įgyvendinimas** yra svarbiausias kūrybos aktas. Kartais jis vykdomas spontaniškai, be išankstinio pasirengimo. Spontaniškumu dažnai stebina poetai, muzikai.

IV. Aktyvumo galios ugdymo uždaviniai ir metodai. Diagnostika

Aktyvios ir kūrybingos asmenybės ugdymui vis dar skiriama per mažai dėmesio (Peter Jarvis, 2001). Mokyklose rūpinamasi išmokyti dėsotųjų dalykų – ir tiek. Manoma, kad tie dalykai savaime išugdys didį veikėją. Tai ribota pedagoginė pažiūra. Juk aktyvumas yra ne tik fizinis judrumas, bet svarbiausia – intelektualinio ir kūrybinio darbo veiklumas. Todėl aktyvumo galios ugdymo tikslas turi būti jaunimo įtraukimas į visų rūšių veiklą taip, kad vystytųsi intelektas ir kūrybingumas. Šiam tikslui pasiekti spręstini šie uždaviniai:

- 1) sudaryti sąlygas kasdien žaisti intelektą ir kūrybingumą skatinančius žaidimus;
- 2) pagrindinės mokyklos kurso visų dalykų vadovėlius aprūpinti fizinį aktyvumą, mąstymo operacijas (lyginimo, analizės, sintezės, abstrakcijos, generalizacijos, konkretizacijos ir kt.) ir metodus (indukcijos, dedukcijos ir kt.), kritinio ir divergentinio mąstymo panaudojimą plėtojančiomis užduotimis, vesti euristines, problemines, kūrybines pamokas;
- 3) per visas aukštesnių klasių pamokas tęsti nelygstamą fizinio, intelektualinio, protinio aktyvumo ugdymo lyčių ir metodų panaudojimą, plėtoti loginį, kritinį, reflektvų mąstymą, perkėlimo, taikymo įgūdžius.

Kai dėl mokytojo darbo mokinių aktyvumą ugdančių metodų (Leonas Jovaiša, 2001), pirma, atkreiptinas dėmesys į profesinį pasirengimą taikyti žinomus mąstymą ir intelektą lavinančius metodus per pamokas; antra, norą ir gebėjimą juos taikyti; trečia, į strategiją ir taktiką sukelti mokinių interesą intelektui ir kūrybingumui, jį išlaikyti pasitelkiant savo asmenybės pavyzdį, taip pat žaidimų pobūdžio pratybas, gerą, optimistinę nuotaiką (Bodilė Abildtrup Johansen ir kt., 1999).

Intelektas ne visų mokinių vienodas. Tyrimų nustatytas didelis skirtumas, tačiau žemas ar aukštas intelekto koeficientas ne visada lemia mokymosi kokybę. Todėl testais diagnozuojant intelekto kokybę, reikia ją lyginti su išmokimo kokybe. Žemo intelekto, bet gerų mokymosi rodiklių mokinius būtina rūpestingai įtraukti į intelektualų darbą. Blogai besimokančius, bet turinčius aukštą intelekto koeficientą, reikia rūpestingai globoti, plėtoti jų dalykinius interesus, dorines savybes, siekį būti vertingais piliečiais. Šis uždavinys sudėtingas, nes reikia išsiaiškinti blogo mokymosi priežastis, o tam prisieina parinkti įvairias tyrimo ir diagnostines metodikas, numatyti individualaus auklėjimo perspektyvą, metodus, organizaciją (Jonas Laužikas, 1974). Dar sudėtingesnis žemo intelekto ir silpnai pasiduodančiųjų lavinimui auklėjimas. Vėl reikia diagnozuoti asmenybės savybių kokybę, individualizuoti auklėjimą, įtraukti vaikus į diskusijas, intelektualinius žaidimus, kūrybinę veiklą pagal interesus ir galimybes.

Išvados

Žmogaus veikimo įgymyje glūdinčios veiklos, intelekto ir kūrybos galių užuomazgos teikia galimybę taip plėtoti tas galias, kad žmogus taptų klesstinčios kultūros kūrėju. Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla pašaukta tai misijai. Kaip ši misija vykdoma, apibūdinama straipsnyje.

LITERATŪRA

1. Abildtrup Bodilė Johansen ir kt. Vaiko galimybės ir mokykla / Pedagoginė apybraiža – nuo idėjos iki tikrovės. Vilnius: Margi raštai, 1999.
2. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
3. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brandimas. Vilnius: Margi raštai, 1996.
4. Černius V. Mokytojo pagalbininkas. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni, 1992.
5. Dobranskienė R. Mokyklos bendruomenės vadyba: Monografija. Šilutė, 2002.
6. Gage N. L., Berlincr D. C. Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma littera, 1994.
7. Gučas A. Vaiko psichologija. Kaunas: Šviesa, 1981.
8. Jarvis P. Mokymosi paradoksai. Kaunas, 2001.
9. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Ketvirtasis pataisytas ir papildytas leidimas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001.
10. Laužikas J. Mokinių pažinimas ir mokymo diferencijavimas. Kaunas: Šviesa, 1974.
11. Lugo James O., Hershey Gerald L. Living Psychology. Third Edition. New York: Macmillan Publishing Co., 1981.
12. Makštutis A. Veiklos efektyvumo ribos / Teorija ir praktika. Vilnius: Mokslas, 1990.
13. Šernas V. Profesinė pedagogika. Vilnius: Baltic ECO, Leidybos centras, 1995.

(

ACTIVITY INBORNS AND THEIR DEVELOPMENT

Leonas Jovaiša

Summary

The article evaluates some inborns of human activity: three forms of activities (play, learning, and work), intellect and creativity. Empirical research has demonstrated that Lithuanian students of social work and pre-school pedagogy do not apply their own pos-

sibilities to learning. The standards of teaching for secondary schools do not take sufficient requirements for intellectual training. The article also examines some educational methods of the development of activity inborns.

Gauta: 2003 03 10

Priimta: 2003 10 15